

KAIP ATSKIRTI TIESĄ NUO ĮSITIKINIMO, KAD TURI TIESĄ?

Dialogas su Tomu Girdžijausku ir diskusijos ribų analizė

KAIP ATSKIRTI TIESĄ NUO ĮSITIKINIMO, KAD TURI TIESĄ? Dialogas su Tomu Girdžijausku apie tiesą, interpretaciją ir pažinimo ribą

Kontekstas Diskusija kilo po Tomo Girdžijausko įrašu apie gyvenimo principus. Viename iš principų jis rašė, kad tiesa yra „100% tikslumo žinia“, kurią galima išgauti panašiai kaip aukštos prabos auksą - naudojant pakankamai stiprius filtrus. Iš šio teiginio kilo klausimas, nuo kurio prasidėjo visas dialogas.

„Tiesa yra 100% tikslumo žinia, kurioje nėra nė trupučio priemaišų. Su tiesa neįmanoma ginčytis. Tiesa yra išgaunama analogiškai kaip auksas 999, tik reikia panaudoti pakankamai ir stiprių filtrų.“

Toliau pateikiamas dialogas chronologine tvarka, nekeičiant jo argumentų turinio.

LOKA KODAS Kaip atskirti tiesą nuo įsitikinimo, kad turi tiesą?

TOMAS GIRDŽIJAUSKAS Jeigu nori atsijoti auksą iš smėlio ar aukso rūdos ir išgauti 999 prabos auksą, t. y. maksimalų grynumą, reikia pereiti šešias filtravimo ir rafinavimo stadijas.

Su tiesa yra analogiškai. Jeigu nori gauti tiesą, neužtenka vieno metodo ar vieno šaltinio – reikia daug rafinavimo etapų. Mano asmeninis tiesos paieškos metodas susideda iš dvylikos stadijų.

LOKA KODAS O kaip nustatote, kad patys 12 filtrų priartina prie tiesos, o ne tik prie vis labiau rafinuoto įsitikinimo?

TOMAS GIRDŽIJAUSKAS nes jie objektyvūs. Problema su kriterijais tik ta, kad optimaliam naudojimui, arba kainos efektyvumui jų gali GALBŪT pakakti mažiau nei 12. Bet tiesiog man pasiteisino 12. Jei galite - sugalvokite geresnį protokolą

LOKA KODAS Kaip nustatote, kad kriterijus yra objektyvus?

TOMAS GIRDŽIJAUSKAS Kriterijus yra objektyvesnis tada, kai jis nepriklauso nuo mano ego, veikia pakartojamai, gali būti patikrintas kitų, dera su tikrove, atlaiko priešingus argumentus ir duoda gerus ilgalaikius vaisius.

Objektyvumas atsiranda tada, kai kriterijus pereina per kelis nepriklausomus filtrus: logikos, patirties, pasekmių, kitų žmonių patikrinimo, senųjų tekstų ir laiko testą.

LOKA KODAS O kaip nustatote, kad dera su tikrove, o ne tik su jūsų jos interpretacija?

TOMAS GIRDŽIJAUSKAS Aš nežinau tikrovės be interpretacijos. Bet galiu tikrinti, kuri interpretacija geriau atlaiko faktus, pasekmes, laiką ir kitų žmonių patikrinimą. Kuo interpretacija geriau atlaiko šiuos testus, tuo ji arčiau tikrovės.

LOKA KODAS Jeigu visas pažinimas vyksta tik per interpretacijas, tai kaip apskritai žinote, kad egzistuoja tikrovė, prie kurios artėjate?

TOMAS GIRDŽIJAUSKAS Aš to nežinau kaip absoliučios matematinės teoremos. Bet tikrovės egzistavimą matau iš pasipriešinimo.

Jeigu būtų tik interpretacijos, jos visos būtų vienodai veiksmingos. Bet taip nėra.

Viena interpretacija veda į gerą rezultatą, kita – į klaidą, ligą, konfliktą, bankrotą, griūtį ar kančią. Viena prognozė pasitvirtina, kita ne. Vienas veiksmas duoda vaisių, kitas sugriauna gyvenimą.

Būtent šis pasipriešinimas rodo, kad yra kažkas daugiau nei mano galva.

Aš galiu interpretuoti, kad galiu pereiti kiaurai sieną, bet siena sustabdys mano kūną. Galiu interpretuoti, kad santykiai geri, bet žmogus išeina. Galiu interpretuoti, kad esu teisingas, bet pasekmės rodo priešingai.

Todėl tikrovė nėra tiesiog „mano interpretacija“. Tikrovė yra tai, kas atsako į mano interpretaciją: patvirtina, paneigia, baudžia, palaiko arba koreguoja.

Aš nesakau, kad turiu absoliučią prieigą prie tikrovės. Sakau kukliau: yra ženklų, kad kai kurios interpretacijos geriau atitinka tai, kas nepriklauso nuo mano norų. Ir kuo daugiau nepriklausomų patikrinimų tai patvirtina, tuo labiau galiu sakyti, kad artėju prie tikrovės.

LOKA KODAS Rašote, kad tikrovė „baudžia, palaiko arba koreguoja“. Ar „bausmė“, „palaikymas“ ir „korekcija“ yra pačios tikrovės savybės, ar mūsų proto suteikiamos reikšmės pasekmėms, kurias patiriame?

TOMAS GIRDŽIJAUSKAS Puikus klausimas.

„Bausmė“, „palaikymas“ ir „korekcija“ yra mūsų proto žodžiai. Pati tikrovė tik sukelia pasekmes.

Išminties tradicijos „bausmę“ vadina „Gamtos lazda“, kuri neleidžia gyvai būtybei sustingti, užstrigti, stagnuoti, „suakmenėti“, o verčia ją augti ir tobulėti.

Jeigu žmogus šoka nuo stogo, gravitacija jo „nebaudžia“. Ji tiesiog veikia. Bet žmogaus gyvenimo požiūriu pasekmė gali būti išgyvenama kaip bausmė, pamoka arba korekcija.

Todėl čia svarbu atskirti du lygmenis:

1. tikrovės veikimą; 2. žmogaus reikšmės suteikimą tam veikimui. Pati tikrovė nebūtinai „baudžia“ moraline prasme. Bet ji turi struktūrą. Jei žmogus veikia prieš tą struktūrą, jis patiria griūtį. Jei veikia pagal ją, patiria darną, augimą, sveikatą, santykių tvirtėjimą, vaisius.

Todėl sakydamas „tikrovė baudžia, palaiko arba koreguoja“, aš kalbu ne apie emocingą kosmosą, kuris sėdi ir teisia žmogų, o apie priežasties ir pasekmės tvarką.

Žodžiai „bausmė“, „palaikymas“, „korekcija“ yra interpretacijos. Bet pati pasekmių tvarka nėra vien interpretacija.

Ugnis nediskutuoja su mano filosofija. Jei įkišu ranką į ugnį, rezultatas įvyksta nepriklausomai nuo mano nuomonės. O ar aš tai pavadinsiu bausme, pamoka, korekcija ar biologine reakcija — tai jau mano proto suteikta reikšmė.

LOKA KODAS Rašote: „Aš nežinau tikrovės be interpretacijos.“ Taip pat ką tik pripažinote, kad: „bausmė“, „palaikymas“ ir „korekcija“ yra mūsų proto žodžiai, o ne pačios tikrovės savybės. Tačiau kartu teigiate: „Visa realybė yra hierarchiška iš esmės“ ir „pati pasekmių

tvarka nėra vien interpretacija.“ Jeigu tikrovės nepažįstate be interpretacijų, tai kaip nustatote, kad „hierarchija“, „struktūra“ ir „priežasties - pasekmės tvarka“ priklauso pačiai tikrovei, o ne yra tam tikro tipo proto savybės ir jo būdas organizuoti bei aiškinti patirtį? Kitaip tariant, kuo remdamasis atskiriate tas proto kategorijas, kurias laikote interpretacijomis („bausmė“, „palaikymas“, „korekcija“), nuo tų, kurias laikote pačios tikrovės savybėmis („hierarchija“, „struktūra“, „priežastis - pasekmė“)?

TOMAS GIRDŽIJAUSKAS Pabandysiu per veržliarakčių analogiją.

Yra seni tarybiniai GOST raktai: minkštesnis metalas, didesnis laisvumas, netikslesnis apkabimas. Jie kartais praktiškai naudingi, nes ant aprūdijusios ar deformuotos veržlės lengviau užsideda. Bet dėl laisvumo jie dažniau nuslysta, apvalina kampus ir sugadina veržlę.

Yra vakarietiški ISO raktai: kietesnis metalas, tikslesnės tolerancijos, mažesnis laisvumas. Jie griežčiau apkabina veržlę. Jei veržlė normali, toks raktas veikia tiksliau, saugiau ir su mažesne klaidos rizika. Bet jei veržlė jau deformuota, aprūdijusi ar nestandartinė, toks raktas gali sunkiau užsidėti.

Dabar perkelkime tai į pažinimą.

„Bausmė“, „palaikymas“, „pamoka“, „ženklas“ – tai labiau GOST tipo interpretacijos. Jos gali būti praktiškai naudingos žmogaus gyvenime, nes padeda emociškai ir morališkai suprasti pasekmes. Bet jos turi didesnę laisvumą. Jose daugiau žmogaus prasmės, daugiau projekcijos, daugiau rizikos „nuslysti“.

O „struktūra“, „hierarchija“, „priežastis-pasekmė“, „pakartojamumas“, „rezultatas“ – tai artimesnės ISO tipo kategorijos. Jos irgi yra proto sąvokos, bet jos turi mažesnę interpretacinę laisvumą, nes yra griežčiau tikrinamos tikrovėje. Pavyzdžiui, ar liga yra „bausmė“, galima ginčytis. Bet kad tam tikri įpročiai turi pasekmes kūnui, ginčytis daug sunkiau.

Ar bankrotas yra „pamoka“, galima interpretuoti įvairiai. Bet kad išlaidos viršijo pajamas, skolos augo ir sistema griuvo – tai jau daug griežtesnė priežasties-pasekmės struktūra.

Todėl aš nesakau, kad kai kurios sąvokos yra visiškai be interpretacijos. Sakau, kad jos turi skirtingą tolerancijų laipsnį.

Vienos sąvokos yra „laisvesnės“ – labiau moralinės, poetinės, egzistencinės.

Kitos sąvokos yra „tikslės“ – labiau patikrinamos, pakartojamos, priklausomos nuo rezultato.

Ir pažinimo tikslas yra ne apsimesti, kad turime absoliučiai gryną tikrovę be proto, o naudoti kuo tikslesnius „raktus“: tokius, kurie mažiausiai slysta ant realybės veržlės.

LOKA KODAS Šiame atsakyme, mano supratimu, jau žengiate vieną žingsnį toliau nei anksčiau. Anksčiau rašėte: „Visa realybė yra hierarchiška iš esmės“ ir „pati pasekmių tvarka nėra vien interpretacija.“ O dabar rašote: „Jos irgi yra proto sąvokos, bet turi mažesnę interpretacinę laisvumą.“ Jei teisingai suprantu, tai jau reiškia, kad „hierarchija“, „struktūra“ ir „priežasties - pasekmės tvarka“ nebėra pristatomos kaip tiesioginės tikrovės savybės, o kaip proto kategorijos, kurios, jūsų manymu, geriau atitinka stebimą tikrovę. Tuomet kyla klausimas - koku pagrindu nustatote, kad šios proto kategorijos yra ne tik praktiškai naudingesnės ar tiksliau prognozuojančios, bet būtent pačios tikrovės savybės?

Nes kol kas matau argumentą, kad jos yra veiksmingesni pažinimo įrankiai, bet dar nematau argumento, kaip iš įrankio veiksmingumo pereinama prie išvados apie pačios tikrovės prigimtį.

TOMAS GIRDŽIJAUSKAS Atsakyčiau taip:

Taip, čia jūs tiksliai pagaunate skirtumą.

Iš įrankio veiksmingumo negalima mechaniškai ir absoliučiai įrodyti pačios tikrovės prigimties. Tai būtų per stiprus šuolis.

Todėl tiksliau sakyčiau taip:

Aš neturiu „Dievo žvilgsnio“, kuriuo galėčiau pamatyti tikrovę visiškai be proto kategorijų. Todėl negaliu absoliučiai įrodyti, kad „hierarchija“, „struktūra“ ir „priežastis–pasekmė“ yra tikrovės savybės tokios, kokios jos yra pačios savaime.

Bet aš galiu daryti stiprią išvadą pagal geriausią paaiškinimą.

Jeigu tam tikros proto kategorijos:

nuolat pasitvirtina skirtinguose tikrovės sluoksniuose, veikia gamtoje, kūne, biologijoje, psichikoje, santykiuose, ekonomikoje, istorijoje,

leidžia prognozuoti pasekmes,

yra patikrinamos kitų žmonių,

nepriklauso vien nuo mano asmeninės naudos,

ir sugriūva ne tada, kai pasikeičia mano nuomonė, o tada, kai susiduria su realiais faktais,

tada aš laikau jas ne tik patogiomis fantazijomis, bet stipriausiomis turimomis nuorodomis į pačios tikrovės tvarką.

Kitaip tariant, aš ne sakau:

„Aš absoliučiai žinau tikrovę tokią, kokia ji yra be interpretacijos.“

Aš sakau:

„Kai kurios interpretacinės kategorijos yra taip nuosekliai verčiamos pačios patirties, kad būtų neracionalu jas laikyti vien subjektyvia projekcija.“

Per veržliarakčio analogiją:

jeigu vienas raktas vieną kartą tiko vienai veržlei, dar negaliu sakyti, kad supratau visą metalo ir matmenų prigimtį.

Bet jeigu tas pats tikslus raktas tinka tūkstančiams skirtingų veržlių, skirtingose sistemose, skirtingų žmonių rankose, skirtingu laiku, tada pagrįsta manyti, kad jis atitinka ne tik mano patogumą, bet ir kažkokią objektyvią matmenų tvarką.

Tai vis tiek nėra absoliutus metafizinis įrodymas.

Tai yra realistinis, praktinis ir civilizacinis argumentas: kai kurios proto kategorijos taip gerai, taip plačiai ir taip pakartojamai „užsikabina“ už patirties, kad jas laikau ne vien proto išradimu, o proto bandymu atitikti realią tvarką.

Ir dar vienas svarbus dalykas.

Jeigu kas nors sako, kad mes negalime kalbėti apie tikrovės struktūrą, nes viskas pereina per interpretaciją, tada tas pats klausimas veidrodiskai galioja ir jam pačiam.

Nes tada ir jo teiginys apie „nepažiną tikrovę“, „interpretacijų ribas“ ar „neapibrėžiamą ontologiją“ taip pat yra tik interpretacija.

Kitaip tariant, negalima iš vienos pusės reikalauti, kad aš įrodyčiau tikrovės struktūrą be interpretacijos, o iš kitos pusės pačiam absoliutinti teiginį, kad tikrovės struktūros pažinti negalima.

Jeigu viskas yra interpretacija, tada ir skepticizmas yra interpretacija.

Tada lieka ne klausimas, kas turi absoliučią prieigą prie tikrovės, o kuris pažinimo modelis geriau veikia, geriau paaiškina, geriau prognozuoja, mažiau prieštarauja sau ir duoda geresnius vaisius laike.

Todėl aš nelaikau savo modelio absoliučiu Dievo žvilgsniu. Bet taip pat nelaikau absoliučiu ir skepticizmo, kuris neigia galimybę kalbėti apie tikrovės tvarką. Abu modeliai turi pereiti tuos pačius filtrus: logikos, patirties, pasekmių, pakartojamumo, kitų žmonių patikrinimo, civilizacinio laiko testo ir vidinio neprieštaringumo.

LOKA KODAS Man atrodo, kad šiame atsakyme jau priartėjome prie vietos, nuo kurios prasidėjo visa diskusija. Pradžioje kalbėjote apie tiesą ir objektyvius filtrus, tačiau dabar rašote: „Negaliu absoliučiai įrodyti, kad „hierarchija“, „struktūra“ ir „priežasties- pasekmė“ yra tikrovės savybės tokios, kokios jos yra pačios savaime.“ ir „Galiu daryti stiprią išvadą pagal geriausią paaiškinimą.“ Jei teisingai suprantu, tuomet jau kalbame ne apie absoliučiai žinomą tiesą, o apie modelius, kurie vieni veikia geriau, kiti prasčiau. Mano pirminis klausimas buvo: „Kaip atskirti tiesą nuo įsitikinimo, kad turi tiesą?“ Ir šiuo metu man atrodo, kad priėjome būtent prie šios ribos: veiksmingas modelis dar nėra tas pats, kas žinojimas, jog modelis atitinka pačią tikrovę tokią, kokia ji yra savaime. Todėl man vis dar lieka atviras klausimas - kaip atskiriate „šis modelis labai gerai veikia“ nuo „šis modelis atskleidžia pačios tikrovės prigimtį“.

Klausimas, prie kurio dialogas sugrįžo: ar gerai veikiantis, gerai prognozuojantis ir daug testų atlaikantis modelis jau leidžia sakyti, kad pažįstame pačios tikrovės prigimtį - ar jis vis dar išlieka geriausia turima interpretacija?

Dokumentas parengtas iš pateiktos viešos Facebook diskusijos. Dialogo argumentų turinys ir seka išlaikyti.

3. Ką pati diskusijos eiga parodė

Pradinė pozicija: tiesą galima gryninti, o kriterijai apibūdinami kaip objektyvūs. Klausimas perkeltas vienu metalygmeniu aukščiau: kuo nustatomas pačių kriterijų objektyvumas?

Objektyvumas siejamas su tikrove, pakartojamumu, pasekmėmis ir kitų patikrinimu. Tada klausama, kaip atskiriama pati tikrovė nuo jos interpretacijos.

Tomas pripažįsta: „Aš nežinau tikrovės be interpretacijos.“ Vėliau „struktūra“, „hierarchija“ ir „priežastis-pasekmė“ taip pat įvardijamos kaip proto sąvokos, tik turinčios mažesnę interpretacinę laisvumą.

Galiausiai teiginys sušvelninamas iki „stiprios išvados pagal geriausią paaiškinimą“ ir aiškiai pripažįstama, kad absoliutaus metafizinio įrodymo nėra.

LŪŽIO TAŠKAS · DAUGIAPOLIARUMO KLAUSIMAS

Kokiu protu tikrinamas pats protas, kuris paskelbė savo kriterijus tinkamais universaliai tiesai atpažinti?

DISKUSIJA AIŠKIAI PARODĖ, KAD TOMO GIRDŽIJAUSKO PRADINĖ PRETENZIJA – „VISA REALYBĖ YRA HIERARCHIŠKA IŠ ESMĖS“ – DISKUSIJOS EIGOJE LIKO NEPAGRĮSTA.

Pradžioje ši hierarchija buvo pateikta kaip pačios realybės savybė. Tačiau nuosekliai klausiant, iš kur tai žinoma, galiausiai pats Tomas Girdžijauskas pripažino, kad jam tikrovė be interpretacijos nėra žinoma ir kad negali absoliučiai įrodyti, jog „hierarchija“, „struktūra“ ir „priežastis-pasekmė“ yra tikrovės savybės tokios, kokios jos yra pačios savaime. Todėl jo pradinis universalus teiginys diskusijos pabaigoje nebeturi to pagrindo, su kuriuo buvo paskelbtas.

4. Daugiapoliarumo pjūvis

Šis skyrius yra atskira diskusijos analizė pagal daugiapoliarumo principą. Tai nėra Tomo pozicijos perpasakojimas.

Daugiapoliarumo požiūriu nėra vieno universalios proto, kurio kategorijos vienodai galiotų visoms mąstymo erdvėms. Skirtingos lokos remiasi skirtingais santykių dėsniais, todėl kiekviena jų savo viduje gali būti nuosekli ir neprieštaringa, nors kitos lokos atžvilgiu jos teiginiai gali atrodyti prieštaringi.

Todėl esminė problema prasideda tada, kai vienos mąstymo sistemos kriterijai – logika, pakartojamumas, priežastis ir pasekmė, hierarchija, prognozavimo galia, rezultatas ar „geri vaisiai“ – iš savo sistemos vidinių pažinimo priemonių paverčiami universaliu tiesos matu.

Vienos lokos kriterijais galima tikrinti atitikimą tai lokai. Tačiau iš to dar neplaukia, kad tais pačiais kriterijais galima išmatuoti visas kitas lokas.

Sistema gali labai kruopščiai tikrinti savo teiginius ir vis tiek likti savo pačios ribose. Jeigu ji savo ribas tikrina tomis pačiomis priemonėmis, kurias pati ir sukūrė, jos vidinis

nuoseklumas dar nėra jos universalumo įrodymas.

5. Kur dingio „visa realybė yra hierarchiška“?

Viena esminių pradinio teksto tezių buvo suformuluota kategoriškai:

„Visa realybė yra hierarchiška iš esmės.“

Tačiau diskusijos eigoje šio teiginio statusas pasikeičia. „Hierarchija“ įvardijama kaip proto sąvoka, turinti mažesnę interpretacinę laisvumą, o vėliau aiškiai pripažįstama, kad negalima absoliučiai įrodyti, jog ji yra tikrovės savybė tokia, kokia ji yra pati savaime.

Tai ne kosmetinis formuluotės patikslinimas. Pasikeičia paties teiginio epistemologinis statusas: viena yra teigti, kokia yra pati realybė, kita – teigti, kad turime veiksmingą jos interpretavimo modelį.

JEIGU „HIERARCHIJA“ IŠ PAČIOS REALYBĖS SAVYBĖS TAMPA PROTO KATEGORIJA, KOKIU PAGRINDU HIERARCHINĖ MĄSTYMO SISTEMA VIS DAR PRETENDUOJA APRAŠYTI VISĄ REALYBĘ?

6. Kur įvyko esminis lūžis diskusijoje

Diskusijos pradžioje tiesa buvo lyginama su 999 prabos auksu, o dvylika filtrų pristatyti kaip būdas ją išgryninti. Tačiau klausimai nuosekliai perkėlė tikrinimą nuo teiginių prie pačių tikrinimo kriterijų.

Galiausiai pripažinta, kad tikrovė be interpretacijos nėra žinoma, kad „struktūra“, „hierarchija“ ir „priežastis–pasekmė“ taip pat yra proto sąvokos, o iš jų veiksmingumo negalima mechaniškai ir absoliučiai išvesti pačios tikrovės prigimtį.

Metodas gali parodyti, kad tam tikras modelis yra nuoseklus, pakartojamas, praktiškai veiksmingas ir gerai prognozuoja. Tačiau tai dar nėra tas pats, kas parodyti, kad būtent šio modelio kategorijos yra universalios ir galioja visoms galimoms mąstymo erdvėms.

7. Universali tiesa ir galios problema

Pretenzija į universalią tiesą čia yra esminė, nes teiginys „Visa realybė yra hierarchiška iš esmės“ nebėra kuklus praktinio modelio pasiūlymas. Tai teiginys apie visos realybės sandarą.

Jeigu viena mąstymo sistema paskelbiama universaliu tikrovės matu, kitokia loka jau gali būti suvokiama ne kaip kita mąstymo erdvė, o kaip klaida, nukrypimas ar nepakankamai „išgryninta“ tiesos versija. Tada atsiranda loginis pagrindas ne tik nesutikti, bet ir „taisyti“ kitą pagal savo matą.

Todėl daugiapoliarumo požiūriu svarbiausia apsauga nuo tokios pretenzijos yra ne dar vienas „geresnis“ universalus filtras, o gebėjimas matyti pačių pažinimo sistemų ribas.

8. Verdiktas

**PROBLEMA NE TA, KAD FILTRAI PER SILPNI. PROBLEMA -
PRETENZIJA VIENOS SISTEMOS FILTRUS PAVERSTI UNIVERSALIU
TIESOS MATU.**

Diskusija nepatvirtino universalios tiesos kaip objekto, kurį pateiktas metodas būtų gebėjęs atskirti nuo įsitikinimo apie ją. Priešingai, einant vis giliau paaiškėjo, kad patys tikrinimo kriterijai priklauso proto kategorijoms ir interpretacijai.

**JEIGU NĖRA UNIVERSALIAUS PROTO, KOKIU PROTU NUSTATOMA
UNIVERSALI TIESA? KURI MĄSTYMO ERDVĖ SUTEIKĖ SAVO TIESAI
TEISĘ VADINTIS UNIVERSALIA?**

LŪŽIO TAŠKAS

Tomas Girdžijauskas pradeda nuo kategoriško teiginio: „Visa realybė yra hierarchiška iš esmės.“ Tačiau diskusijos eigoje, nuosekliai klausiant, kuo remiantis hierarchija laikoma pačios realybės savybe, galiausiai pripažįstama, kad negalima įrodyti, jog kategorijos, kuriomis ši realybė aprašoma, apskritai yra pačios realybės savybės.

Pradžioje – kategoriškas teiginys apie visos realybės sandarą. Pabaigoje – pripažinimas, kad negalima įrodyti, jog kategorijos, kuriomis ši realybė aprašoma, yra pačios realybės savybės. Vadinasi, pradinis teiginys „Visa realybė yra hierarchiška iš esmės“ diskusijoje liko nepagrįstas.

Daugiapoliarumo požiūriu čia ir yra sisteminė klaida: savo lokos logika palaikoma universalios tikrovės logika.